

Т. Г. Хлаповська

ТЕМИ ВІЙНИ І МИРУ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ: ТОЧКИ КОНСОЛІДАЦІЇ

Здійснено пошук точок консолідації громадської думки в Україні, Росії та західних країнах щодо шляхів виходу з воєнного конфлікту на сході України. Означено найбільш суттєві зміни в дискурсі українських політиків за останні шість місяців 2014 року. Виявлено, що риторика консолідації стала використовуватися значно частіше, ніж риторика протистояння; істотно посилилось усвідомлення українським суспільством власної відповідальності за ситуацію в країні. Показано, що під час обговорення нагальних проблем українського суспільства в телепередачах суспільно-політичного спрямування аудиторія демонструвала найбільшу однастайність щодо питань оцінки стану українського суспільства в умовах воєнного протистояння з Російською Федерацією та перспектив приєднання України до ЄС і НАТО. Окреслено перелік тем, навколо яких консолідується громадська думка країн Заходу та Росії в процесі обговорення ситуації в Україні. На основі результатів соціопитувань з'ясовано, що громадяни західних країн найбільш однастайні у відчутті небезпеки через українську кризу, думці про необхідність економічного та політичного сприяння Україні, сподіваннях на поліпшення відносин між Заходом і Росією, покладанні відповідальності за погіршення відносин на Російську Федерацію та переконаності в необхідності подальшого посилення санкцій проти Росії. Натомість респонденти з Російської Федерації виявляли найбільшу однастайність щодо необхідності підтримки російською владою так званих ДНР і ЛНР, надання гуманітарної допомоги жителям південно-східної України, “заморожування” збройного конфлікту та недоцільності введення російських регулярних військ в Україну.

Ключові слова: громадська думка, консолідація, точки консолідації.

Проблема. У сучасному демократичному суспільстві громадська думка відображає ставлення населення до тих чи тих подій у житті як окремої держави, так і світу в цілому. Уряди демократичних країн у своїх політичних діях завжди орієнтуються на суспільні настрої та очікування, інакше влада ризикує втратити підтримку виборців. Політична боротьба відбувається не тільки в реальному просторі життєвих подій, а й в інформаційному полі засобів масової інформації за вплив на настрої громадян щодо підтримки політиків громадською думкою. Сучасна війна також відбувається на різних рівнях: у фізичному просторі – за території та ре-

сурси, в інформаційному просторі – за контроль над інформаційними потоками – та в психологічному просторі – як боротьба за підтримку громадською думкою цінностей тієї чи іншої сторони воєнного конфлікту. Проблема пошуку шляхів примирення в громадській думці вимагає визначення точок консолідації громадської думки щодо мирного подолання наявних суперечностей.

Мета статті: виявити точки консолідації громадської думки в Україні, Росії та західних країнах щодо шляхів виходу з воєнного конфлікту на сході України.

У сучасних інформаційних суспільствах громадська думка виступає потужним регулятором суспільного життя [10]. У демократичних країнах влада формує державну політику, спираючись на очікування та цінності власних громадян. Якщо в тоталітарних суспільствах громадська думка постає однотайною, а окремі думки – тотожними, некритичними до офіційної ідеології, несприйнятливими до альтернативи, то в демократичних суспільствах громадська думка узгоджується в результаті пошуку спільних точок зору при визнанні розбіжностей та суперечностей у поглядах. Консолідованість думки спільноти, на думку П. Д. Фролова, виявляється в готовності та умінні вести діалог [12], у результаті якого “народжується” спільне рішення. Громадську думку можна вважати консолідованою, висновує С. М. Іванченко, якщо в суспільстві або в його частині вдається досягти консенсусу чи згоди більшості зацікавлених сторін щодо спірних питань [5]. За В. І. Луговим, саме думка більшості і буде вважатися консолідованою. Для великої спільноти консолідаційною основою можуть стати спільні цінності (див. [9]). Колективні цінності пронизують життя спільноти і мають певну значущість, згуртовуючи цю спільність. Саме брак єдиних базових цінностей у населення різних регіонів України (переважання демократичних європейських цінностей на Заході, у Центрі й на Півночі країни – натомість орієнтація на комуністичні цінності мешканців Криму, Донецької і Луганської областей) та підігрівання місцевого патріотизму ззовні стали, на переконання К. І. Чорної, причиною схильності останніх піддаватися на антиукраїнські маніпуляції російських медіазасобів, що зрештою вилилося в зростання сепаратистських настроїв і теперішнє воєнне протистояння [там само]. Пошук консенсусу щодо шляхів об’єднання української нації навколо спільних цінностей та пріоритетних напрямків розвитку, на думку А. О. Овчарова, є нагальною потребою суспільства [7].

Найбільш поширені цінності бажаного майбутнього України представлені в молодіжному дискурсі, укладеному в ході дослідження під керівництвом І. В. Жадан. Виявилось, що українці віддають пере-

вагу цінностям ліберальним (30,2%), якими є свобода і права людини. Саме вони розглядаються як умова розвитку і самореалізації особистості. Найбільш важливою серед репрезентацій свободи виявилася *свобода вибору* (81%), на другому місці за значущістю – *незалежність у думках і діях* (65,9%), далі – *свобода переконань* (38,1%), *свобода і права інших* (33,3%)[3].

Свобода як можливість вибору у всіх життєвих ситуаціях є провідною цінністю європейської демократії, де вона обмежується лише тією шкодою, яка може бути завдана іншим [8]. Демократичні цінності, підтримані більшістю українського суспільства, виявилися несумісними з тоталітарними цінностями “русского мира”. Саме такі цінності нав’язуються нам сусідньою державою, де переважає закон сили над силою закону, де порушення міждержавних угод є нормою, де існує неповага до державного суверенітету інших країн, а засоби масової інформації перетворилися на державну пропагандистську машину, що зомбує власне населення, не даючи збалансованої інформації про розвиток подій. На цьому цивілізаційному ціннісному разломі і виникли нездоланні суперечності, які переросли у збройний конфлікт. “Ця війна не лише за регіональне домінування. Це битва за цінності і майбутнє Європи..., кордони якої тепер захищає Україна”, – наголосив президент Порошенко в Брюсселі на саміті Європейської народної партії.

Сьогоднішнє протистояння на сході України аналітики назвали гібридною війною. Гібридна війна (hybrid warfare) – воєнна стратегія, яка об’єднує звичайну війну та інформаційно-психологічне протистояння. Типовими компонентами гібридної війни є використання класичних прийомів ведення війни, нерегулярних збройних формувань і таких видів протистояння, як інформаційна війна в ЗМІ та психологічна війна в громадській думці.

На першому етапі інформаційно-психологічної війни відбувалося формування громадської думки навколо уявлення про необхідність і неминучість війни, необхідність захисту національних інтересів від зовнішньої загрози і т. ін. Громадська думка консолідувалася навколо цінностей захисту “нашого” світу проти “них”, тобто “ворогів” [1]. Образ “ворога” виникає в результаті крайньої поляризації в громадській думці уявлень про “нашу” і “протилежну” сторону. Для створення переконливого образу ворога інформаційний простір наповнюється текстами, переповненими емоційно насиченими словами, які наділяють цей образ гіпертрофовано негативними властивостями. Образ ворога допомагає закріпити солідарність та ідентичність “ми-групи” проти зовнішньої загрози й обґрунтувати “свою правоту” в цій війні; він також легітимізує насильство, оскільки в мирний час жорсто-

кість та вбивство інших людей порушують загальноприйняті норми людської моралі, релігійної етики і здорової психіки. Натомість під час війни ворога потрібно і необхідно знищувати заради перемоги.

Щоб досягти примирення в громадській думці, потрібен проти-лежний процес: визнання війни як трагедії для обох сторін та пошук спільного між сторонами конфлікту, визначення точок консолідації громадської думки щодо можливостей мирного розв'язання наявних суперечностей. Точки консолідації громадської думки, на думку П. Д. Фролова, – це емоції, почуття, ідеї, цінності, судження, уявлення про соціальні норми, які поділяються більшістю. Бачення таких “точок консолідації” підвищує шанси на вироблення спільних дій, спрямова-них на вихід з конфліктної ситуації.

У нашому дослідженні вивчалася громадська думка щодо полі-тичної ситуації, яка переросла у воєнний конфлікт на сході України. Нас цікавила передусім громадська думка, яка формувалася під впли-вом різних типів медіа в Україні (телевізійні передачі, інтернет-ресурси). Цікаво було також порівняти представлену результатами соціологічних досліджень, громадську думку щодо конфлікту на сході України в сусідніх з Україною країнах. На основі розуміння настроїв населення стає більш зрозумілою політична ситуація в регіоні та з'являється можливість краще уявити шляхи мирного виходу з конфлікту.

Наше дослідження складалося з трьох частин. У першій визна-чалися точки консолідації громадської думки, яка формується в украї-нському телевізійному просторі (цикл передач “Свобода слова”) щодо геополітичних проблем: асоціації з ЄС та воєнного конфлікту з Росією. За точки консолідації в цьому випадку було визначено ті тези, які під-тримуються більшістю аудиторії телепередач. У другій частині вичав-ся дискурс у російськомовному просторі соціальної мережі Facebook, а саме динаміка використання певних ключових слів, найбільш уживані з яких вказують на значущі теми, що обговорюються в мережі. Вони можуть служити джерелом пошуку точок консолідації громадської думки користувачів цієї мережі. У третій частині виявлялися точки консолідації громадської думки населення України, Росії та західних країн щодо війни в Україні на основі результатів соціологічних дослі-джень, проведених у цих країнах. Точками консолідації при цьому бу-ли уявлення більшості населення щодо політичної ситуації в Україні.

У першій частині дослідження, як уже зазначалося вище, ми ви-вчали громадську думку, що формується в українському інформацій-ному просторі, на прикладі передач “Свобода слова” на телевізійному каналі “ICTV”. Нас цікавило питання, які точки консолідації існують в очікуваннях громадян щодо шляхів виходу України з воєнного конф-

літку з Росією. Аналізувався зміст програм за 14 місяців: з вересня 2013 р. по листопад 2014 р. включно (42 передачі). (Нагадаємо, що відбір 100 учасників кожної програми “Свобода слова” відбувається за квотною двоступеневою вибіркою таким чином, щоб репрезентативно відобразити все населення України віком від 18 років).

Щоб узагальнити зміст висловів учасників телепередачі, які об’єднали аудиторію програми, ми скористалися програмою контент-аналізу – Kontent Pro 1,6. Найбільш вживані слова в дискурсі представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати частотного аналізу змісту телепередач “Свобода слова” на каналі ICTV

Категорії	Листопад 2013 – травень 2014	Травень 2014 – листопад 2014
Ми	74	154
Вони	87	93
Український	12	68
Російський	14	35
Мир	–	28
Війна	9	11

Частотний аналіз показав, що найбільш важливими частотними категоріями в циклі передач “Свобода слова” є слова “ми” і “вони”. За останні півроку (з травня 2014 по листопад 2014) слова “ми”, “Україна”, “український” стали використовуватися майже вдвічі частіше, ніж за попередні півроку. Крім того, за останні півроку слова “ми”, “Україна”, “український” стали траплятися в дискурсі значно частіше, ніж “вони”, “Росія”, “російський”. Слово “мир” в перші півроку дослідження практично не згадувалось, а за останні шість місяців 2014 р. стало використовуватися в дискусіях удвічі частіше, ніж слово “війна”. Контент-аналіз засвідчив той факт, що українські політики стали частіше використовувати риторику консолідації замість риторики протистояння.

У ході подальшого аналізу виявлено “точки консолідації” українського суспільства, тобто ті очікування, з якими згодна більшість населення, репрезентована аудиторією передач “Свобода слова”. Для знаходження цих тез ми проаналізували архів телепередач, представ-

лений на сайті передачі у вигляді друківаних текстів. У кожній передачі ведучий ставив запитання, на яке учасники відповідали в інтерактивному режимі. Ми проаналізували відповіді на ці запитання та виокремили ті з них, які стосувалися таких геополітичних питань, як приєднання до ЄС та війна на сході України. За точки консолідації ми визначили ті питання, з якими погоджувалася чи не погоджувалася більшість учасників телепередач. Якщо переважна більшість аудиторії (понад 60%) погоджувалася з твердженням, то таке твердження ми вважали точкою позитивної консолідації громадської думки. Відповідно точкою негативної консолідації ставало твердження, з яким не погоджувалася переважна більшість аудиторії.

Точками *негативної консолідації* громадської думки виявилися:

- загроза посилення воєнного протистояння (прямого російсько-го вторгнення, втрати державності, переростання конфлікту між Україною і Росією в глобальний);
- невіра в можливість розв'язати наявні суперечності шляхом всеукраїнського референдуму;
- небажання припинити АТО і наділяти Донбас особливим статусом;
- невідтримка прямого діалогу між українською владою і сепаратистами та розриву дипломатичних відносин з Росією.

Точками *позитивної консолідації* громадської думки стали:

- бажання приєднатися до ЄС та НАТО (підтримка підписання угоди про асоціацію України з Євросоюзом та скасування позаблокового статусу України);
- сподівання на те, що консолідації суспільства в боротьбі за цілісність і незалежність України сприятиме нова Верховна Рада;
- існування дипломатичних та політичних можливостей для врегулювання конфлікту.

У другій частині відтак досліджувалася громадська думка, сформована в просторі соціальної мережі Facebook. Дослідження охоплювало коментарі в блогах мережі протягом півроку: із січня по вересень 2014 р. За допомогою експертів, у ролі яких виступали співробітники Інституту соціальної та політичної психології, було виявлено основні ключові слова, що характеризують дискурс протилежних сторін в інформаційному протистоянні в сучасній Україні. Підраховувалася частота вживання цих слів кожного місяця із січня по вересень 2014 р. Для цього використовувалися можливості пошукової системи Yandex:

пошук за коментарями з блогів у мережі Facebook. Дані щодо кожного місяця та кожного слова заносилися в таблицю. Далі цифри ранжувалися відповідно до частоти вживання протягом останнього місяця дослідження (вересень 2014 р.) від найменшої до найбільшої кількості згадувань. У таблиці 2 представлено найбільш використовувані ключові слова в дискурсі соціальної мережі Facebook.

Виявлено, що в дискурсі користувачів російськомовного сегмента мережі Facebook основною темою є тема війни і миру, а конфліктуючими сторонами виступають Росія і Україна (оскільки ці країни згадуються значно частіше, ніж інші топоніми, наприклад Європа, Крим, Донбас чи Америка).

Аналіз динаміки використання ключових слів показав, що тема миру з липня 2014 р. стала обговорюватися частіше, ніж тема війни, тобто громадська думка в російськомовному сегменті мережі Facebook стала консолідуватися навколо мирного вирішення воєнного конфлікту. Звертає на себе увагу той факт, що слова “хунта” і “Новороссія” активно вживалися ще на початку 2014 р., коли в Києві відбувалося протистояння між владою в особі президента Януковича та опозицією на Майдані. Іншими словами, інформація “вкидалася” в соціальну мережу заздалегідь з метою формування відповідної громадської думки про зміну влади в Україні та виокремлення її частини в окрему державу. З таблиці також видно, що проект “ДНР” виник пізніше, ніж проект “Новоросія”, а саме у квітні 2014 р.

Більш повну картину уявлень населення про конфлікт в Україні та можливості його вирішення дає порівняння громадської думки в інтернет-мережі з результатами соціологічних досліджень, тому в третій частині нашого дослідження ми спробували з’ясувати точки консолідації громадської думки населення України, Росії та західних країн на основі результатів соціологічних досліджень, проведених у цих країнах. Вивчалися результати опитувань, проведених Інститутом соціальної та політичної психології [2], Фондом “Демократичні ініціативи” спільно з Київським міжнародним інститутом соціології [4], “Левада-Центром” [11], та дослідження в західних країнах [6].

Таблиця 2

Частотність використання ключових слів у російськомовному сегменті соціальної мережі Facebook протягом січня – вересня 2014 р.

Ключові слова	Місяці								
	вересень	серпень	липень	червень	травень	квітень	березень	лютий	січень
Агресія	13868	574	2641	11080	10194	5019	974	113	1
Хунта	22996	837	5864	36866	62236	71850	20887	1836	917
Перемирие	24524	2023	7454	20595	1670	2390	1581	0	0
ДНР	26591	1000	6427	23761	18694	608	0	0	0
Новороссія	34086	29101	34450	55964	35462	8916	4396	1263	371
Майдан	44232	3760	11592	68421	72338	32109	5073	1449	31
Америка	62488	2837	12494	60634	63281	28601	2099	359	18
Донбасс	64091	2108	12248	55760	43326	10165	193	1	0
Крым	83804	5410	20317	128719	130020	57320	13572	723	0
Европа	92580	6220	16442	109665	110194	30251	2842	552	2
Война	151964	8750	37027	144226	123685	280266	7263	575	8
Мир	207830	9745	37086	174990	156007	64471	7394	1518	282
Україна	375776	16897	89831	473985	504727	174031	20880	3079	84
Росія	461 105	27342	92877	400 353	498 875	159 540	20073	4324	384

Громадська думка більшості українців виявилася ближчою до західної, ніж до російської. Вона консолідується навколо демократичних цінностей Західного світу, а саме: усвідомлення себе як сильної нації, європейської держави та необхідності захистити свої здобутки (59,3%). Українці бажають досягти миру, але не будь-якою ціною (66,5%). Також консолідується громадська думка очікування на більш активну допомогу від ЄС та США (травень 2014 р. – 59,5%; жовтень 2014 р. – 63,4%). Так само громадську думку західних країн (напри-

клад Німеччини) консолідує відчуття небезпеки через українську кризу та сподівання на поліпшення відносин між Заходом і Росією (80%), відповідальність за погіршення цих відносин покладається на Російську Федерацію (56%). Громадська думка західних країн також консолідована навколо необхідності подальшого економічного та політичного сприяння Україні (57% – у Сполучених Штатах, 58% – у Європі) та посилення санкцій проти РФ (64% американців, 61% європейців – 71% в Іспанії, 68% у Швеції, але тільки 49% у Німеччині), навіть якщо це призведе до тривалого конфлікту з Росією. Однак європейці виступають проти постачання Україні зброї (83% німців і 81% французів), також проти її вступу до НАТО (63% і 52%, відповідно).

Натомість громадськість Російської Федерації виявляє протилежні настрої. Вона консолідована навколо ідеї підтримки російською владою так званих ДНР і ЛНР (70%); продовження надання гуманітарної допомоги жителям південно-східної України, незважаючи на необхідність величезних витрат з федерального бюджету (75%); “заморожування” збройного конфлікту на південному сході України, хай і ціною поступок і фінансових втрат (65%), та недоцільності введення російських військ для припинення бойових дій у сусідній країні (67%). Є й інші відмінності в громадській думці українців та росіян:

– якщо 70% українців переконані в тому, що між Україною і Росією точиться війна, то 59% росіян мають протилежну думку, вважаючи, що війни немає;

– якщо 64% українців покладають на Росію відповідальність за кровопролиття і загибель людей на сході України, то більшість росіян (75%) з такою постановкою питання не згодні.

Висновки. У ході обговорення тем війни і миру громадська думка українців виявилася консолідованою навколо усвідомлення власної національно-державної ідентичності і бажання досягти миру (але не будь-якою ціною). Також консолідує громадську думку очікування на більш активну допомогу від західних країн. Громадська думка західних країн консолідована навколо необхідності подальшого економічного та політичного сприяння Україні та посилення санкцій проти РФ. Натомість громадськість Російської Федерації об’єднується навколо ідеї підтримки російською владою так званих ДНР і ЛНР.

Література

1. Белоконева А. С. Конструирование образа внешнего врага: исследование советских СМИ и официальных документов начала “холодной войны” : 1946–1953 гг. [Электронный ресурс] / А. С. Белоконева. – Режим досту-

- па : <http://www.dissercat.com/content/konstruirovaniye-obraza-vneshnego-vraga-issledovanie-sovetskikh-smi-i-ofitsialnykh-okumentov#ixzz3WoZAPIP9>
2. Громадська думка і суспільні настрої напередодні парламентських виборів. Жовтень ' 2014 : інформ. бюл. / за ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2014. – 48 с.
  3. Жадан І. В. Базові смисли ціннісної складової політичної картини світу студентства / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук. України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 34(37). – С. 197–207.
  4. Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/fvbihrbvhvhrfbi.htm
  5. Іванченко С. М. Шляхи формування консолідованої громадської думки в цільових групах / С. М. Іванченко // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2014. – Вип 1 (15). – С. 267–273.
  6. Лара Ф. де. Західна громадська думка напередодні війни [Електронний ресурс] / Філіп де Лара. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Columns/50/126473>
  7. Овчаров А. О. Соціально-психологічні чинники суспільної консолідації / А. О. Овчаров // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук. України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 34(37). – С. 246–256.
  8. Пасхавер А. Й. С нашими нинешніми цінностями ми не можемо бути багатією країною [Електронний ресурс] / А. Й. Пасхавер. – Режим доступу: <http://reinvent.platfor.ma/aleksandr-paskhaverr/>
  9. Патріотизм як цінність та консолідуюча основа нації: семінар-презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=qTzEm_5Rk8
  10. Петрунько О. В. Імплицитні моделі консолідації громадської думки у свідомості студентської молоді / О. В. Петрунько // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць. / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 75–86.
  11. Український кризис: участие России и ожидания [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.levada.ru/04-03-2015/ukrainskii-krizis-uchastie-rossii-i-ozhidaniya>
  12. Фролов П. Д. Громадська думка: критерії та моделі консолідації / П. Д. Фролов // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 34(37). – С. 233–246.

References

1. Belokoneva, A. S. (2004). Konstruirovaniye obraza vneshnego vraga: issledovanie sovetskikh SMI i ofitsialnykh dokumentov nachala "kholodnoy voyny": 1946–1953 gg. [Construction of the image of an external enemy: a study of the Soviet media and official documents from the beginning "Cold War": 1945–

- 1953], <http://www.dissercat.com/content/konstruirovaniye-obraza-vneshnego-vraga-issledovanie-sovetskiikh-smi-i-ofitsialnykh-dokumentov#ixzz3WoZAPIP9>
2. Sliusarevskiy, M. M. (Ed.) (2014). *Hromadska dumka i suspilni nastroi naperedodni parlamentskykh vyboriv*. Zhovten ' 2014. [Public opinion and public mood on the eve of parliamentary elections. October 2014]. Kyiv (ukr).
  3. Zhadan, I. V. (2014). Bazovi smysly tsinnisnoi skladovoi politychnoi kartyny svitu studentstva [Base senses of value component in student political worldview]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Ytudies in Social and Political Psychology], 34(37), 197–207 (ukr).
  4. Zahalnonatsionalne doslidzhennia hromadskoi dumky naselennia Ukrainy (2014) [National study of the population public opinion], http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/fvbirhbvihrfbi.htm
  5. Ivanchenko, S. M. (2014). Shliakhy formuvannia konsolidovanoi hromadskoi dumky v tsilovykh hrupakh [Ways of the development of consolidated public opinion in target groups]. *Problemy politychnoi psykholohii* [Issues of political psychology], 1(15) 267–273 (ukr).
  6. Lara, F. de. Zakhidna hromadska dumka naperedodni viiny (2014). [Western public opinion before the war], <http://tyzhden.ua/Columns/50/126473>
  7. Ovcharov, A. O. (2014). Sotsialno-psykholohichni chynnyky suspilnoi konsolidatsii [Social psychological factors of social consolidation]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Ytudies in Social and Political Psychology], 34(37), 246–256 (ukr).
  8. Paskhaver, A. I. (2014). S nashymi nyneshnimi tsennostyami my ne mozhem byt bohatoy stranoy [With our current values we cannot become a rich country], <http://reinvent.platfor.ma/aleksandr-paskhaver/>
  9. Patriotyzm yak tsinnist ta konsoliduiucha osnova natsii: Seminar-prezentatsiia (2014). [Patriotism as a value and consolidation ground of nation], https://www.youtube.com/watch?v=-qTzEm_5Rk8
  10. Petrunko, O. V. (2014). Implitsytni modeli konsolidatsii hromadskoi dumky u svidomosti studentskoi molodi [Implicit models of public opinion consolidation in the minds of students]. *Problemy politychnoi psykholohii* [Issues of political psychology], 1(15), 75–86 (ukr).
  11. Ukrainskiy krizis: uchastie Rossii i ozhydaniya [Ukrainian crisis: Russia's involvement and expectations], <http://www.levada.ru/04-03-2015/ukrainskii-krizis-uchastie-rossii-i-ozhidaniya>
  12. Frolov, P. D. (2014). Hromadska dumka: kryterii ta modeli konsolidatsii [Public opinion: criteria and models of consolidation]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Ytudies in Social and Political Psychology], 34(37), 233–246 (ukr).

Хлаповская Т. Г. Темы войны и мира в общественном мнении: точки консолидации

Осуществлен поиск точек консолидации общественного мнения в Украине, России и западных странах относительно путей выхода из военного

конфликта на востоке Украины. Обозначены наиболее существенные изменения в дискурсе украинских политиков за последние шесть месяцев 2014 года. Выявлено, что риторика консолидации стала использоваться значительно чаще, чем риторика противостояния; значительно усилилось осознание украинским обществом собственной ответственности за ситуацию в стране. Показано, что во время обсуждения насущных проблем украинского общества в телепередачах общественно-политической направленности наибольшее согласие аудитория демонстрировала в вопросах оценки состояния украинского общества в условиях военного противостояния с Российской Федерацией и перспектив присоединения Украины к ЕС и НАТО. Определен перечень тем, вокруг которых консолидируется общественное мнение стран Запада и России в процессе обсуждения ситуации в Украине. На основе результатов опросов выяснено, что граждане западных стран наиболее единодушны в чувстве опасности из-за украинского кризиса, мысли о необходимости экономического и политического содействия Украине, надежде на улучшение отношений между Западом и Россией, возлагании ответственности за ухудшение отношений на Российскую Федерацию и убежденности в необходимости дальнейшего усиления санкций против России. Зато респонденты из Российской Федерации проявляли наибольшую консолидированность относительно необходимости поддержки российской властью так называемых ДНР и ЛНР, предоставления гуманитарной помощи жителям юго-восточной Украины, “замораживания” вооруженного конфликта и нецелесообразности введения российских регулярных войск в Украину.

Ключевые слова: общественное мнение, консолидация, точки консолидации.

Khlapovska T. H. The Topics of War and Piece in Public Opinion: Points of Consolidation

The paper explores the points of consolidation of public opinion within Ukraine, Russian Federation and the Western countries regarding the Eastern Ukraine's war conflict resolution. The most essential shift in political discourse of the Ukrainian politicians during the six months of the year 2015 was identified. It was demonstrated that the consolidation rhetoric has been employed much more often than the confrontation rhetoric, and the Ukrainian society became much more aware of its own responsibility for situation in the country. It was found that during the discussions of current issues of the Ukrainian society on TV, the audience has demonstrated the unanimity on the issues of Ukrainian society condition under the confrontation with Russian Federation, and perspectives of joining the EU and NATO. The topics concerning situation in Ukraine, which serve for consolidation of public opinion in the Western countries and Russian Federation were listed. The sociological data show that public opinion in the Western countries is consolidated on the feeling of danger from the Ukrainian crisis; the necessity of economic and political supporting Ukraine; expectations of improving relations between the West and Russia, placing responsibility for their deterioration on Russian Federation; and support of strengthening the sanctions for Russia. And vice versa, public opinion in Russian Federation is consolidated on the idea of supporting DPR and LPR by the Government; providing the population of South-Eastern Ukraine with humanitarian

aid; “freezing” the armed conflict; and non-appropriateness of involvement of the Russian troops into combat actions at the neighbor country.

Key words: public opinion, consolidation, point of consolidation.

© Хлаповська Т. Г.

О. Ф. Яцина

ДЕАБСОЛЮТИЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ТРАДИЦІЙНОЇ СІМ'Ї ЯК ЕФЕКТ ПОСТМОДЕРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ІНСТИТУТІВ СІМ'Ї ТА ШЛЮБУ

Здійснюється теоретичний аналіз “цінності” як психологічної категорії. Зазначається, що в умовах трансформації сучасного суспільства актуалізується потреба переосмислення та переоцінки значущості цінностей. Усвідомлення смислу конструювання практик шлюбно-сімейного партнерства пов'язується з ціннісною рефлексією, що визначає ставлення суб'єкта до його індивідуальних цінностей. На думку автора, цінності традиційної сім'ї не сприймаються як абсолютні, коли соціальні орієнтири перестають бути релевантними, а індивід починає проблематизувати те, що раніше не викликало сумнівів щодо доцільності існування сімейних цінностей: шлюб, батьківства, спорідненості. Відмічено, що деабсолютизація традиційних цінностей сім'ї відбувається у зв'язку з переосмисленням традиційних ролей жінки і чоловіка, які по-різному бачать себе в стосунках одне з одним. Зроблено висновок про множинність сучасних практик шлюбно-сімейного партнерства як відмітну ознаку постмодерних трансформацій інститутів сім'ї та шлюбу, змінюваності цінностей традиційної сім'ї.

Ключові слова: цінності, рефлексія, шлюб, батьківство, сім'я, традиційна роль, індивідуальний смисл потреб.

Проблема. В умовах трансформації сучасного суспільства сфера сім'ї, як і решта сфер життєдіяльності людини, піддається змінам, що охоплюють традиційні цінності й соціальні інститути і виявляються в потребі переосмислення та переоцінки їхньої значущості. Ми стаємо очевидцями значних трансформацій ролі сім'ї, її соціальних функцій, структурних і ціннісно-сміслових змін. Процеси, що відбуваються в інститутах сім'ї та шлюбу, потребують наукового осмислення, формування відповідних теоретичних підходів, за допомогою яких вони можуть бути пояснені.